

морально-психологічного забезпечення у період трансформації до моделі морально-психологічного забезпечення, яка функціонує в арміях країн НАТО.

СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ НА ПРОБЛЕМУ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ВЕДЕННЯ У НОВІТНІЙ ІСТОРІЇ СВІТУ

*Кислий В.Д., кандидат психологічних наук, доцент
Приходько Д.П., кандидат психологічних наук, доцент
Харківський національний університет Повітряних Сил
ім. Івана Кожедуба*

Розпочата у 2014 році військова агресія Російської Федерації проти України отримала назву «гібридна війна». Проблема протидії гібридним загрозам стала одним з пріоритетних питань міжнародних відносин. Однак, термін «гібридна війна» не має загальноприйнятого визначення і викликає багато дискусій, особливо стосовно новизни цього явища та наявності особливих характеристик, що відрізняють цей тип війни від споріднених за сутністю понять, таких як «неконвенційна війна», «нелінійна війна», «іррегулярна війна», «змішана війна», «асиметрична війна» тощо.

Термін «гібридна війна» став популярним завдяки підполковнику Корпусу морської піхоти США Френку Хоффману. У своїй праці «Конфлікт у XXI столітті. Поява гібридних війн» (2007 р.) він зазначив, що гібридні війни поєднують цілий спектр різних режимів ведення війни, включаючи застосування традиційних, нетрадиційних тактик і недержавних (нерегулярних) воєнізованих формувань, організацію терористичних актів з використанням масового насильства і примусу, а також кримінальних безладів.

Загалом, ідея «гібридної війни» була використана як певна аналітична конструкція, що дала б змогу пояснити ефективність дій таких недержавних утворень, як «Талібан», «Аль-Каїда», «Хезболла», у протистоянні із значно могутнішими військовими силами США та їхніх союзників в Афганістані та Іраку, а також збройними силами Ізраїлю під час Ліванської війни 2006 року.

Наслідком цього стали зміна форм ведення війни, розмивання відмінностей між тероризмом, конвенційними військовими діями, криміналом, іррегулярними війнами, стирання межі між державними і

недержавними суб'єктами бойових дій та їхніми неоднаковими збройними потенціалами.

Концепція «гібридної війни» викликала жваві дискусії серед зарубіжних науковців, серед яких виявились як прихильники концепції Ф. Хоффмана, так і опоненти.

Так, Маргарет Бонд зазначає, що війни ХХІ століття будуть своєрідними гібридними війнами з використанням усіх компонентів державної влади з усього спектру діяльності - від операцій із забезпечення стабільності і безпеки до збройної боротьби. Гібридна війна, на її думку, передбачає застосування розмаїття комбінацій військової діяльності та ресурсів і програм, що призначені для ненасильницького, але переконливого економічного і політичного тиску на недружні уряди, а також політичних рухів, з метою їх реформування або заміни в умовах політичної, соціальної та економічної нестабільності, характерної для неспроможних держав.

Інший дослідник Дж. Мак Куін розглядає гібридні конфлікти як війни з використанням повного спектру сил і засобів у фізичному і концептуальному вимірах. У фізичному просторі це боротьба проти озброєного супротивника. У концептуальному вимірі це боротьба за збереження внутрішньої безпеки, за здобуття підтримки місцевого населення у зоні бойових дій та міжнародної спільноти загалом.

Дослідник Алехандер Ланошка розглядає гібридну війну як стратегію, в рамках якої поєднуються різні інструменти національної могутності для досягнення зовнішньополітичних цілей. При цьому регулярна війна використовується мінімально. Агресор загрожує використати військову силу, аби утримати об'єкт впливу від дій у відповідь. У гібридній війні часто використовується тактика партизанських дій, яка дає змогу дестабілізувати політичну і соціально-економічну ситуацію всередині країни-об'єкта впливу, підірвати її територіальну цілісність, уникаючи прямого військового протистояння. Така війна може служити таким ревізійністським цілям, як територіальна експансія і введення непрямого панування над іншою суверенною державою.

Британська дослідниця Сібіл Шейперс, аналізуючи військову агресію Росії проти України, вказує на вразливість гібридної війни як стратегії, яка є комбінацією двох типів «непрямих дій» - затяжної і швидкоплинної війни. У першому випадку суб'єкти впливу ризикують втратити підтримку населення і контроль над ситуацією через децентралізацію управлінських структур. У другому випадку

вирішальне значення мають інформаційна перевага та ефект раптовості й збентеження, які не завжди можуть бути досягнені. Крім того, концепція гібридної війни не дає можливості визначити чіткі параметри успіху або поразки. На її думку ці особливості ставлять під сумнів ефективну реалізацію такої стратегії.

Протилежної думки притримуються російські дослідники (І. Чихарев, О. Столетов, А. Манойло, А. Демідов), які вважають, що новизна гібридної війни полягає у поєднанні реальних військових дій з інформаційно-пропагандистським інструментарієм, що породжує ефект «гіперреалізму», коли інформація про військові дії стає важливішою за реальний перебіг подій. Вони акцентують увагу на таких характеристиках гібридної війни, як поєднання регулярних та іррегулярних дій (що призводить до ситуації «ні миру, ні війни»), мережева структура, перманентність, брутальність, довготривалість, децентралізованість (що ускладнює сприйняття такої війни як цілісного явища), а також можливості швидкої трансформації і адаптації до конкретної ситуації. Комбінація цих складових дає змогу ефективно підтримувати стабільність всередині тієї чи іншої держави, протистояти спробам держави проводити самостійний зовнішньополітичний курс.

Українські дослідники розглядають феномен гібридної війни, насамперед, у контексті військової агресії Росії проти України. Визнаючи, що концепція гібридної війни не є запереченням традиційних поглядів на війну, основну увагу вони приділяють осмисленню специфічних характеристик гібридної війни як нової форми глобального протистояння. Фахівці Національного інституту стратегічних досліджень у колективній монографії «Світова гібридна війна: український фронт» вважають за доцільне трактувати назву «гібридна війна» як «парасольковий термін». У загальному вигляді гібридна війна – це воєнні дії, що здійснюються шляхом поєднання мілітарних, квазімілітарних, дипломатичних, інформаційних, економічних та інших засобів з метою досягнення стратегічних політичних цілей.

Специфіка гібридної війни, на думку сучасних дослідників, може бути характеризована наступним чином:

1. У гібридній війні традиційно невійськові засоби перетворюються на зброю;

2. Особливого значення набуває когнітивний вимір війни, коли елементи військового конфлікту, такі як учасники конфлікту, їхні цілі,

об'єкт конфлікту, інтенсивність і тривалість боротьби, способи і засоби ведення бойових дій, результати тощо, отримують множину інтерпретацій, при тому, що у фізичній реальності їм відповідає один і той самий стан справ;

3. У гібридній війні поряд з регулярними і нерегулярними військовими діями використовуються технології створення паралельної реальності або псевдореальності (поєднання елементів справжньої та уявної дійсності).

4. Воєнна перемога у класичному розумінні практично неможлива для жодної зі сторін конфлікту. За цих умов питання перемоги вирішується не у фізичному, а в інформаційному просторі, на рівні смислів, які формуються за допомогою засобів масової інформації.

Як зазначають дослідники Б. Парахонський і Г. Яворська, перемога у гібридній війні має специфічний символічно-знаковий характер, оскільки передбачає не стільки звільнення окупованих територій, а скоріше зміну чи коригування ідентичності у вигідному напрямі. Агресор може здобути перемогу в інформаційному просторі шляхом поширення відповідних смислів і символів, що формують у масовій свідомості бажану «картину дійсності». Крім того, дослідники звертають увагу на такі характеристики гібридної війни, як відсутність початку і кінця, маскування агресором своєї справжньої ролі у конфлікті, націленість на породження соціального і політичного хаосу, дестабілізацію усталених форм порядку.

В опублікованій фахівцями Національного інституту стратегічних досліджень аналітичній доповіді проведено паралель між гібридною війною і, так званими, «активними заходами», що вживались СРСР проти США у період холодної війни.

«Активні заходи» визначено як діяльність, спрямовану на досягнення зовнішньо- і внутрішньополітичних цілей держави-суб'єкта впливу, що реалізується з метою негативного впливу на громадську думку, зміну діяльності та політики її уряду і підриву довіри до її політичних лідерів та інституцій, а також для дезорієнтації світової громадської думки в оцінці діяльності держави - об'єкта впливу. Така діяльність охоплювала широкий спектр методів, а саме: використання агентів впливу (ЗМІ, політичні діячі та партії, релігійні організації, вчені тощо); маніпулювання і контроль медіа; поширення дезінформації та чуток; використання можливостей іномовлення; вплив на зарубіжні медіа через підконтрольних журналістів та

неправдиві статті; використання прихованого (нелегального) мовлення; створення організацій прикриття, таких як фонди, громадські рухи, культурні центри, спільноти дружби тощо; поширення підроблених документів; використання міжнародних структур; створення і підтримка незаконних військових формувань і терористичних угруповань; використання релігійних організацій; створення і підтримка діяльності міжнародних рухів і організацій; спонсорська підтримка страйків і демонстрацій; шантаж; політичні вбивства тощо.

Як зазначають експерти, реалізація «активних заходів» є перманентною діяльністю, особливо щодо держав, які потрапляють у сферу інтересів інших держав з амбітними планами щодо розширення зони свого впливу. На думку дослідників, «активні заходи» перетворюються на гібридну війну, коли додається військовий елемент. Початок гібридної війни свідчить про неспроможність суб'єкта впливу досягти своїх цілей невійськовими методами. Сприятливими умовами для розв'язання гібридної війни є негативна соціально-економічна та (або) політична ситуація в країні-об'єкті впливу, а також слабкість її збройних сил.

Вітчизняний експерт і дослідник О. Литвиненко відмічає, що першочерговою мішенню військових засобів гібридної війни є вся система управління держави-об'єкта впливу. У такій війні ключову роль відіграють інформаційні засоби, підкріплені обмежувальними економічними заходами, які використовуються агресором для руйнування довіри між суспільством і урядом, дестабілізації соціально-політичної ситуації в країні та, як наслідок, підриву волі нації продовжувати спротив. Для гібридної війни характерна також повна підпорядкованість військових завдань політичним і медійним цілям. Крім того, засоби, що застосовуються у гібридній війні, мають високу латентність, а ефект від їх застосування має «допороговий» характер, що унеможливорює констатувати стан війни та розпочати процедури, придатні для ведення конвенційної війни.

Є. Магда - автор книг, присвячених російській гібридній війні проти України, робить наголос на таких рисах гібридної війни, як використання новітніх чи нешаблонних технологій для протидії перевазі супротивника у військовій силі; відсутність правових і моральних обмежень; неможливість чіткої ідентифікації суперника та визначення терміну початку і завершення війни.

На думку українського дослідника Г. Почепцова у гібридній війні вирішальну роль відіграють інформаційні операції, що створюють умови для ефективного використання військових і невійськових методів і засобів ведення конфлікту. Така війна ведеться одночасно у фізичному, інформаційному та віртуальному просторах, втягуючи все населення і завдаючи удару по уразливим сферам країни-об'єкта впливу. Стратегія і тактика гібридної війни націлена на те, щоб завдати супротивнику вжити адекватних дій у відповідь.

Дослідник відмічає, що гібридна війна відрізняється нелінійністю, синхронним впливом на всі сфери життєдіяльності суспільства та маскуванням справжнього перебігу конфлікту і його ініціаторів. Така війна стає помітною пізніше звичайної війни, коли вже є руйнівні наслідки і підірвано можливість об'єкта впливу захищати себе.

До гібридних війн дослідник відносить так звані «виборчі війни», коли супротивник ззовні намагається вплинути на вибори в іншій країні у бажаному для себе напрямі. У даному випадку військовий конфлікт трансформується у політичний.

Незважаючи на критику з боку різних дослідників, використання терміну «гібридна війна», особливо в контексті російської військової та інформаційної агресії проти України, виглядає цілком доречним. Деяка неточність даного поняття зумовлена скоріше за все тим, що сучасні конфлікти і війни все менше вписуються у звичні рамки, що піддаються більш менш чітким формулюванням і опису.

Що стосується новизни даного явища, з одного боку, дійсно елементи гібридності спостерігаються практично в усіх війнах, а з іншого боку, сучасні технології (новітні озброєння, методи і засоби інформаційно-психологічного впливу, кіберзброя тощо) виводять гібридність на новий рівень. Мова йде про процес гібридизації усіх складових конфлікту, який супроводжується своєрідною дифузиею, що робить можливим поєднання нібито несумісних елементів.

Крім того, процес гібридизації певним чином унеможлиблює визначення у класичному розумінні параметрів перемоги або поразки. Такі параметри, скоріше за все, можна визначити, поглянувши на ситуацію під іншим ракурсом (тобто вийти за рамки шаблону). За низкою характеристик гібридна війна схожа на сплановане використання набору китайських стратагем, що базуються на продуманому поєднанні регулярних (звичайних) і нерегулярних

(незвичайних) маневрів та різних способів маніпулювання і введення в оману супротивника.

Більше того, у гібридній війні відбуваються специфічні трансформації самої реальності, в якій завдяки ЗМІ і мережі Інтернет виникають численні нашарування і масово розповсюджуються симулякри.

Загалом, гібридна війна поглинає і перетворює на свій манер характеристики неконвенційних, іррегулярних, нелінійних війн, асиметричних конфліктів, додаючи кібертехнології і потужний інструментарій інформаційно-психологічного впливу, що контекстуально використовується то як ресурс «м'якої сили», то як ресурс «жорсткої сили».

Таким чином, термін «гібридна війна» введено в обіг для відображення багатогранності, багатокомпонентності і, загалом, комплексності сучасних конфліктів за участі державних і недержавних гравців, які проводять скоординовані операції одночасно у фізичному й інформаційному просторах, використовують необмежене розмаїття форм, способів, методів і засобів впливу на супротивника, уникаючи повномасштабного військового протистояння.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ НЕБЕЗПЕКИ СУЧАСНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

*полковник Лукьяненко В.В., заступник начальника Харківського
національного університету Повітряних Сил з морально-
психологічного забезпечення – начальник відділу*

*Соболева С. М., кандидат педагогічних наук, доцент
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана
Кожедуба*

Сучасні засоби комунікації й обробки інформації створили принципово нові умови існування людини. Реалії постіндустріального (інформаційного) суспільства свідчать про значне зростання об'ємів інформації та створення глобальної інформаційної інфраструктури.

Для сучасного інформаційного суспільства характерним є глобальне зростання обсягів виробництва та споживання інформації. За останні 30 років вироблено інформації більше, ніж за попередні 5 тисяч років. За Е. Тоффлером ми стали свідками виникнення нового типу цивілізації – цивілізації, основою якої є інформація. Відбувається справжня революція в інформаційних технологіях, які ґрунтуються на